

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗРІВНОВАЖЕНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

О.М. Вишневська, доктор економічних наук, доцент

Н.В. Бобровська, здобувач

Миколаївський державний аграрний університет

У статті обґрунтовано комплексний підхід щодо забезпечення зрівноваженого розвитку аграрного сектору. Представлено складові збереження природно-ресурсного потенціалу на основі вдосконалення природоохоронної діяльності.

Ключові слова: *зрівноважений розвиток, екологічні аспекти, екосистеми, екологічний моніторинг, екологічна безпека.*

Постановка проблеми. Умови сьогодення вимагають від науковців і практиків вирішувати питання щодо забезпечення зрівноваженого розвитку аграрного сектору. У зрівноваженому розвитку галузі повинні поєднуватися економічні, соціальні і екологічні аспекти, які на перспективу зможуть забезпечити безпечність продовольчої безпеки країни і еколого-економічну ефективність використання всіх видів природних ресурсів і збереження екосистем.

Подібні питання піднімаються на всіх рівнях, у тому числі на міжнародних. Вдосконалення природоохоронної діяльності, направленої на екологічну безпеку територій, пов'язане в першу чергу із високим рівнем навантаження на окремі види природних ресурсів, які втрачають свою асиміляційну здатність, тобто можливість до самовідновлення. Подібна ситуація у майбутньому може призвести до екологічної кризи, яка буде мати прямий і безпосередній вплив не тільки на виробничу, а і на соціальну інфраструктуру.

Отже, питання зрівноваженого розвитку аграрного сектору повинно містити у собі екологічні аспекти розвитку у поєднанні із соціально-економічним розвитком окремих територій у досягненні перспектив збереження і відновлення природно-ресурсного потенціалу. Зростає актуальність питання у контексті глобалізаційних змін і тенденцій, що прискорює тенденцію негативного навантаження на екосистеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Більшість наукових розробок не висвітлює проблему зрівноваженого розвитку аграрного сектору у поєднанні соціальних, економічних і екологічних аспектів. Дослідження проводяться у контексті забезпечення оптимального ресурсовикористання, спрямованого на отримання економічних вигід. Значний внесок у даному контексті зроблено В.Г. Андрійчуком, В.П. Галушко, Ф.С. Зіятдіновим, І.І. Лукіновим, П.Т. Саблуком, В.К. Савчуком, Б.І. Смагіним, І.Н. Топіхою, О.В. Шкільовим та іншими.

Враховуючи вищезазначене, актуальність питання щодо забезпечення зрівноваженого розвитку аграрного сектору залишається значимим у напрямку поєднання соціальних, економічних і екологічних аспектів та отримання відповідних переваг для виробничої і соціальної інфраструктури.

Постановка завдання. Враховуючи вищезазначене, виникає необхідність у розробленні комплексного підходу у забезпеченні зрівноваженого розвитку аграрного сектору економіки країни з урахуванням впливу соціальних, економічних і екологічних аспектів.

Метою нашого дослідження є розроблення комплексного підходу щодо зрівноваженого розвитку галузі для отримання перспектив забезпечення продовольчої безпеки країни і окремих її регіонів, збереження екосистем на основі вдосконалення природоохоронної діяльності і мінімізації екологічних ризиків для соціальної і виробничої інфраструктури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (статті 20, 22) передбачено створення державної системи моніторингу довкілля і проведення спостережень за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення. Виконання цих функцій покладено на Міністерство екології та природних ресурсів України й інші центральні органи виконавчої влади, які є суб'єктами державної системи моніторингу довкілля, а також підприємства, установи та організації, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану довкілля [2].

Основні принципи функціонування системи моніторингу довкілля визначено у постанові Кабінету Міністрів України від **30.03.1998 № 391** «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля». На сьогодні, у державній системі моніторингу довкілля функції і завдання спостережень та інформаційного забезпечення виконують **8** суб'єктів системи моніторингу, а саме: Міністерство екології та природних ресурсів, Міністерство надзвичайних ситуацій, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство ЖКГ, Державне водне господарство, Державне лісове господарство, Державний земельний комітет.

Кожний із суб'єктів здійснює моніторинг тих об'єктів довкілля, які визначаються Положенням про державну систему моніторингу довкілля, порядками і положеннями про державний моніторинг окремих складових довкілля. З метою координації діяльності міністерств і відомств, визначення основних принципів державної політики з питань розвитку системи моніторингу навколишнього середовища, забезпечення її функціонування на основі єдиного нормативно-методологічного забезпечення постановою Кабінету Міністрів України від **17.11.2001 № 1551** утворено Міжвідомчу комісію з питань моніторингу довкілля (таблиця). Міністерство екології та природних ресурсів України здійснює організаційно-технічне забезпечення роботи комісії та її профільних секцій [2].

Існуюча система моніторингу довкілля базується на виконанні розподілених функцій її суб'єктами і складається з підпорядкованих їм підсистем. Кожна підсистема на рівні окремих суб'єктів системи моніторингу має свою структурно-організаційну, науково-методичну і технічну бази. Функціонування системи моніторингу здійснюється на трьох рівнях, які розподіляються за територіальним принципом: загальнодержавний рівень, який охоплює пріоритетні напрямки та завдання моніторингу в масштабах всієї країни; регіональний рівень, який охоплює пріоритетні напрямки та завдання в масштабах територіального регіону; локальний рівень, який охоплює пріоритетні напрямки та завдання моніторингу в масштабах окремих територій з підвищеним антропогенним навантаженням.

Напрями і сутність моніторингу якості окремих видів природних ресурсів*

Природні ресурси	Основні напрями моніторингу	Додаткові напрями моніторингу
Повітря	Державною гідрометеорологічною службою здійснюються спостереження за забрудненням атмосферного повітря у 53 містах України на 162 стаціонарних, двох маршрутних постах спостережень та двох станціях транскордонного переносу. Ведуться спостереження за хімічним складом атмосферних опадів та за кислотністю опадів. Державна екологічна інспекція здійснює вибірковий відбір проб на джерелах викидів. Вимірюється понад 65 параметрів.	Санітарно-епідеміологічна служба здійснює спостереження за якістю атмосферного повітря у житловій та рекреаційній зонах, зокрема поблизу основних доріг, санітарно-захисних зон та житлових будинків, на території шкіл, дошкільних установ та медичних закладів в містах та в робочій зоні.
Водні ресурси	Державна гідрометеорологічна служба проводить моніторинг гідрохімічного стану вод на 151 водному об'єкті, а також здійснює гідробіологічні спостереження на 45 водних об'єктах. Отримуються дані по 46 параметрах, що дають можливість оцінити хімічний склад вод, біогенні параметри, наявність зважених часток та органічних речовин, основних забруднюючих речовин, важких металів та пестицидів. На 8 водних об'єктах проводяться спостереження за хронічною токсичністю води. Визначаються показники радіоактивного забруднення поверхневих вод.	Підприємствами Державної геологічної служби здійснюється моніторинг стану підземних вод. У місяцях моніторингу проводиться оцінка рівня залягання підземних вод (наявність), їх природного геохімічного складу. Проводяться визначення 22 параметрів, в тому числі концентрації важких металів та пестицидів. Санітарно-епідеміологічна служба здійснює хімічний аналіз підземних вод, які призначаються для питного споживання.
Ґрунти	Державна гідрометеорологічна служба здійснює моніторинг забруднення ґрунтів сільськогосподарських земель пестицидами та важкими металами у населених пунктах. Проби відбираються раз у п'ять років, проби на важкі метали у містах Костянтинівка і Маріуполь відбираються щороку. Державна екологічна інспекція здійснює відбір проб на промислових майданчиках в межах країни. Загальна кількість параметрів, що вимірюються - 27.	Установи МОЗ здійснюють моніторинг стану ґрунтів на територіях їх можливого негативного впливу на здоров'я населення. Найбільше охоплені території вирощення сільськогосподарської продукції, території в місцях застосування пестицидів, ґрунти в зоні житлових масивів, дитячих майданчиків та закладів. Досліджуються проби ґрунту в місцях зберігання токсичних відходів на території підприємств та поза територією підприємств у місяць їх складування або захоронення.
Біологічне різноманіття	Через обмежене бюджетне фінансування моніторинг здійснюється тільки за видами, які представляють промисловий інтерес (дерева, риба, дичина). Підприємства Держкомлігоспу проводять моніторинг лісової рослинності у 24 областях країни. Здійснюється оцінка біомаси, пошкодження її біотичними та абіотичними чинниками; мисливської фауни, біорізноманіття; радіологічні визначення.	Деякі дослідження здійснюються через надання міжнародної допомоги, або в рамках міжнародних програм.
Радіаційне випромінювання	Державна гідрометеорологічна служба здійснює спостереження за радіоактивним забрудненням атмосфери шляхом щоденних замірів доз гамма-радіаційної експозиції, осідання радіоактивних частинок з атмосфери та вмісту радіоактивного аерозолю в повітрі. Здійснюються заміри радіоактивного забруднення поверхневих вод на 8 водних об'єктах.	МНС здійснює моніторинг доз ГРЕ на 10 автоматизованих пунктах поблизу атомних електростанцій. У межах 30-кілометрової зони навколо Чорнобильської АЕС (зони відчуження), МНС здійснює спостереження за концентрацією радіонуклідів: радіонуклідами в атмосферних опадах, а також концентрацією «гарячих» частинок у повітрі.

*Представлено автором з використанням інформації Міністерства екології та природних ресурсів України

Отже, система заходів щодо вдосконалення природоохоронної діяльності і отримання екологічних вигід повинна враховувати регіональні аспекти розвитку, рівень і динаміку забруднення територій, вплив на окремі види природних ресурсів і можливості збереження екосистем на перспективу на основі моніторингу якості окремих видів природних ресурсів.

Усі задіяні суб'єкти моніторингу довкілля мають власну базу даних і оперативну передачу інформації, яка формується у загальний аналітичний довідник при інформаційно-аналітичному відділі Міністерства екології та природних ресурсів України (інформаційно-аналітичний огляд «Стан довкілля в Україні»).

Основними нормативними актами, які регламентують моніторинг об'єктів довкілля, є постанова Кабінету Міністрів України від **09.03.1999 № 343** «Про затвердження Порядку організації та проведення моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря»; постанова Кабінету Міністрів України від **20.07.1996 № 815** «Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод»; постанова Кабінету Міністрів України від **20.08.1993 № 661** «Про затвердження положення про моніторинг земель»; постанова Кабінету Міністрів України від **26.02.2004 № 51** «Про затвердження Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення» [2].

Результати проведених нами досліджень свідчать про необхідність поєднання соціальних-економічних і екологічних аспектів у забезпеченні зрівноваженого розвитку. Це підтверджують і результати Міжнародного екологічного форуму «Довкілля України». На форумі було проголошено про необхідність розроблення і прийняття Національної стратегії і Національного плану збалансованого розвитку України на основі переходу від соціально-економічного до збалансованого (еколого-соціально-економічного) планування розвитку країни, регіонів і окремих територій, у тому числі сільських.

Отже, на перший план у стратегії збалансованого розвитку країни на державному рівні виходить саме екологічний аспект. А для забезпечення зрівноваженого (сталого) розвитку аграрного сектору проголошено розробку стратегії і програм розвитку з урахуванням природоохоронних цілей і завдань, що підтверджує значимість проведених нами досліджень і

необхідності їх практичного впровадження на державному, регіональному і локальному рівнях.

Розробка стратегії повинна містити не лише поєднання напрямів природоохоронної діяльності і збереження екосистем, а і розробку нормативно-правового поля для практичної реалізації заходів у напрямку збереження довкілля і екологізацію галузі з урахуванням норм Законів України «Про консервацію земель», «Про державну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення», «Про державну підтримку відтворення родючості ґрунтів», «Про засади органічного виробництва», «Про державну інвентаризацію земель», «Про державний земельний кадастр» тощо.

Висновки. Для забезпечення зрівноваженого (сталого) розвитку аграрного сектору необхідним є запровадження дієвих механізмів у поєднанні економічних, соціальних і екологічних чинників, спрямованих на збереження і відновлення природно-ресурсного потенціалу окремих регіонів країни.

Результати проведених нами досліджень, опрацювання основних стратегічних рішень на державному рівні щодо вдосконалення природоохоронної діяльності і мінімізації екологічних ризиків надають можливість зауважити, що основними напрямками в реалізації стратегії зрівноваженого розвитку аграрного сектору є дієвість системи моніторингу довкілля, своєчасність і повнота вирішення екологічних проблем із залученням міжнародного досвіду у вирішенні подібних проблем. Основними напрямками у вирішенні екологічних проблем є розширення виробничих потужностей товаровиробників із залученням інноваційних технологій органічного землеробства, адаптованих до міжнародних і європейських вимог, а також розроблення і запровадження системи агроекологічного моніторингу на територіях сільських населених пунктів, екологічної сертифікації сільськогосподарських земель та інших природних ресурсів, які використовуються у виробничому процесі.

Література:

1. Вишневська О. М. Ресурсний потенціал аграрного сектору економіки України: соціально-економічні та екологічні аспекти : [монографія] / О. М. Вишневська. — Миколаїв, 2011. — 487 с.
2. Міністерство екології та природних ресурсів України [Електронний ресурс] : Офіційний сайт. — Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua/>.
3. Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] : Офіційний сайт. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.